

Uten ros og uten daddel

■ Bøker

Av OLE KRISTIAN GRIMNES
Jeg må innrømme at jeg var spent på denne biografien over Vidkun Quisling av Hans Fredrik Dahl. Gjennom mesteparten av sin karriere har Dahl pendlet mellom to roller, forskerens og journalistens, og mellom det briljante og middelmådige i dem begge. Dette har vært forutroligende. Hvor ubesværet tar han egentlig rollen av og på? Hvem er han når det kommer til stykket? Som journalist har han overtrådt forskerkrav så det formelig svaiet gjennom rekkene av profesjonelle historiker-kolleger. Han har skrevet fort, så altfor fort og provosert for provokasjonens egen skyld — på journalistens verste vis. Men hvor godt han kunne skrive — på journalistens beste!

Man trekker et lettelsens suk. I denne biografien er Dahl på sitt beste. Han er seriøs — i en lett form — makter det. Han er den kildeforskende historiker som har gravd dypt og lenge. Av notene bak ser man lærdommen som likevel sitter lett. Dette feltet *kun* han, har stelt med det i et kvart århundre. Års arbeid og modning ligger bak. Han er så sikker at han behøver ikke engang å briljere. Analysen er avbalansert, rolig og treffende.

Men journalisten spiller med, den skrivetrenede, samtidig som man aner en kunstners temperament. Fortellende elementer veksler med analyse. En og annen detalj tas med simpelthen fordi den er god i seg selv. Jeg falt — som Dahl åpenbart har gjort det — for et langt smilende dansk sitat, det gjelder en bister Quisling. Av og til varmer forfatteren til som i beskrivelsen av Vidkuns omgang i familien, med kusinene. Stilen er lett, av og til litt lekende, innmellom språklig nyskapende, undertiden svakt uerbødig, men aldri respektløs overfor sitt emne. Dette er simpelthen ypperlig historieforskning og utmerket skrivekunst i forening.

En blant flere

Det kan bli den endelige biografi over Vidkun Quisling. Det har vært utgitt flere slike, hver med sin synsvinkel og sitt utgangspunkt — en memoarpreget, en skandaløs og en stor, vitenskapelig for å nevne noen. Hans Fredrik Dahl har kunnet bygge på dem alle, uten å lute mot noen av dem, og han har pløyd videre i kildene, i velkjente og i nye som har dukket opp.

Siste kilde har nok ennå ikke fremkommet. Her kan ennå ligge noe på loft og i kistebunn, i samleres kolleksjoner og på antikvariatenes disk. For her er et marked for NS-rekvisitter og for Quislingbrev som forsvant under den første etterkrigstidens kaotiske arkivforhold. Senere har de dukket opp under så mange slags omstendigheter. Men det er lite trolig at det flyter opp så mye nytt at noen igjen skulle føle behovet for å skrive en full Quisling-biografi.

Dahls biografi kan også bli den definitive fordi den fullbyrder en tendens som lenge har vært merkbar. Den uttrykker seg gjennom kravet om at man nå må beskrive og forklare Quisling og NS uten ros og uten daddel. Kravet er ikke ukontroversielt, men tiden er ubønnhørlig. Nye generasjoner trenger en presentasjon og forklaring, ikke en ny domstolsbehandling. Dahl innetekommer til fulle dette behovet. Her er alle avleiringer fra rettsoppgjør og skyldsdebatt skyllet vekk.

En trend i historieforskningen fikk sitt gjennombrudd i 1980 da Øystein Sørensen utga sin bok om ideologiske brytninger i NS under krigen. Også Dahl tar Quisling på alvor som tenker og ideolog, noe den nasjonale krigsgenerasjonen hadde vanskelig for å gjøre i sitt hat til de nasjonalsosialistiske ideene som ble forbundet med så mye vondt. Men ettertiden er nysgjerrig. Hvordan forholder det seg nå egentlig med den nasjonalsosialistiske idéverdien?

Betydningen av Quislings erfaringer i Russland har lenge vært klar, men Dahl betoner og utpenner den enda sterkere. Det blir tydelig hvor lenge Quisling så på bolsjevik-revolusjonen med en god porsjon sympati. Derfor lente han seg i midten av 20-årene mot det revolusjonære Arbeiderpartiet i Norge. Men da stalinismen brøt frem for alvor i Sovjetunionen mot slutten av 20-årene, ble aversjonen desto større. Quisling gikk inn i en antimarkistisk og sovjet-hatende rolle som var klassisk i mellomkrigstidens fascisme. Samtidig trakk han med seg en lærdom fra kommunistenes rådsystem som han skar til for sin egen versjon av korporatismen: I politikken burde det innføres en representasjon fra yrker og næringer, ikke bare fra geografiske valgkretser.

Rasetenkning

Opphavet til Quislings biologiske livssyn, hans rasetenkning er ikke like klart, og Dahl har større vanskeligheter med å lodde i dybden her. Det er iallfall tydelig at Quisling for alvor ble rasetenker samtidig som han ble gløden- de antikommunist, i slutten av 20-årene, og Dahl peker på noen mulige kilder. Men hva man ennå kunne ønske seg, er en grundig analyse av raseelementene i tidligere og samtidig norsk ideologi og opinion og se Quislings ideer i forhold til dem. For rasetenkning var ganske vanlig på 1800- og 1900-tallet for den ble grunnleggende kompromittert under annen verdenskrig.

Antisemitismen kom sent til Quisling, omkring midten av 30-årene, og Dahl mener at den først oppstod nedenfra i bevegelsen før Quisling tok den opp. Den betegnes som et intellektuelt fall hos Quisling. Men den er klar nok, og det er mer enn sannsynlig at den tyske nasjonalsosialismen førte Quisling til den.

En av de sterke sider ved Dahls bok er i det hele tatt grenseopp-



TREFFER: Biografien om Quisling er Hans Fredrik Dahl på sitt beste. Analysen er avbalansert, rolig og treffende. Dahl er så sikker at han ikke behøver å briljere, skriver Ole Kristian Grimnes.

gangen mellom Quisling og NS på den ene siden, den internasjonale fascisismen og innflytelsen fra den på den andre.

Personlige kontakter spilte lenge en begrenset rolle og for Quisling gikk de først til de italienske fascistene og bare deretter til tys-

kerne. Han og bevegelsen måtte stadig balansere. De erkjente at de var «slekt med» de høyre-radikale bevegelsene ute i Europa, men måtte stadig poengtere at de fulgte sin egen norske vei. Det var ingen lett balansegang. NS prøvde en stund med «høvding»-ste-

denfor «fører», men det endte med den norske oversettelsen av «Führer». «Høvding Quisling» lød vel for arkaisk. En oppstrakt hånd til hilsen ble utpekt som en spesielt norrøn arv. Men den var unektelig lik Hitler-hilsen. Men det lyktes å fjerne etterligningen etter Hitlers S.A. (Sturmabteilung), den norske S.A. — Special-Avdelingen — ble til «hirds».

Etter hvert ble imidlertid den norske nasjonalsosialismen trukket stadig sterkere mot den tyske. Som et foreløpig klimaks avmerkes Quislings gratulasjonstelegram til Hitlers fødselsdag 20. april 1939 da han «for første gang flettet den tyske og den norske bevegelse sammen i et uttalt felles mål.» Mot slutten av 30-årene gjorde Quisling det også klart hvem han ville holde med dersom det kom til krig og Norge mot sin vilje ble trukket med i krigen. Det måtte bli Tyskland. Som regjeringen prioriterte Quisling nøytraliteten. Men de skulle lag om nøytralitet skulle vise seg umulig. Da ville regjeringen gå til Storbritannia, Quisling til Tyskland.

Dahl er mønstergyldig i sin beskrivelse av førerens forhold til sin bevegelse. Formelt og — skulle det vise seg — reelt var han uavsettlig, stikk i strid med all norsk partitradisjon. NS var et parti som innad tok på alvor det førerprinsipp som skulle gjennomvære samfunnet som helhet ifølge programmet. Førerens aura som tenker og hans manglende sans for den dagsaktuelle politikk gjorde ham opphøyet i forhold til bevegelsen. Det bidro til hans brudd med en rekke aktivister etter valg-nederlaget i 1936, noe som svekket partiet alvorlig. Men det gjorde også at han kunne holde sammen en utvalgt flokk like til skjebnetimen i 1940.

Historiens redskap

Allerede i denne boken avtegner det seg stykker av en forklaring på hva som inntraff da. Quisling var en religiøs politiker som hadde tro på de store krefter i historien, på historien som misjon. Som en fik av den fascistiske bølgen som ble stadig mektligere i Europa mot slutten av 30-årene, marsjerte han og hans lille bevegelse på historiens side. Bevegelsen var langt fra slått etter valgnederlag og indre skisma. Den befant seg bare i ventepostsjon. De høyre-radikales europeiske fremmarsj ville, når tiden var inne, sveipe med seg også Norge. Da ville NS fremstå som historiens redskap.

Det er ennå for tidlig å si om Quisling virkelig har fått sin endelige biografi, om dette blir det storverk blant våre politiker-endelige biografier som det tegner til. Først okkupasjonstiden ga Quisling historiske dimensjoner. I hadde han dødd i 1939, ville han ha forblitt en marginal figur. Men okkupasjonstiden blir først behandlet i neste bind. Jeg vil tro at den er vanskeligere å mestre enn førkrigstiden. Desto mer spent venter vi på fortsettelsen. □